

PAPER DETAILS

TITLE: SINIRASAN SULARDAKI YÖNETİM ZORLUGU BAGLAMINDA ETİYOPYA-MISIR ILISKISI
VE BÜYÜK RÖNESANS BARAJI

AUTHORS: Aysegül AYDIN

PAGES: 1-28

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/641935>

Sınıraşan Sulardaki Yönetim Zorluğu Bağlamında Etiyopya-Mısır İlişkisi ve Büyük Rönesans Barajı*

Ayşegül AYDIN**

Alınış Tarihi: 02 Şubat 2018

Kabul Tarihi: 22 Ekim 2018

Öz: Nil Havzasının yönetimi çeşitli siyasi, sosyal, ekonomik ve ekolojik unsurlara bağımlıdır. Bu unsurlar, kurumsal yapının hangi seviyede değerlendirilebileceği ve hangi ortamda işlev görmesi gerektiği konusunu ortaya koymaktadır. Mavi Nil üzerinde Etiyopya'nın inşa ettiği Büyük Rönesans Barajı, Etiyopya ve Mısır arasındaki çatışmayı büyütecek bir unsur olabileceği gibi, zorlayıcı bir çözüm mekanizmasına da dönüşebilir.

Bu çalışmada Nil Nehri Havzasının sınıraşan yönetim etkinliğini, Nil Havzası kıyıdaş ülkelerinden aşağı kıyıdaş Mısır ile yukarı kıyıdaş Etiyopya ülkeleri arasında yaşanan Nil Nehri sularının kullanımı ve tahsisi ile ilgili su sorunları ve nedenleri incelenmektedir. Bu bağlamda 2017'de bitmesi planlanan – Kasım 2017'de %60'ı tamamlanan – barajın ortaya çıkaracağı muhtemel sonuçlar ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sınıraşan Sular, Etiyopya, Mısır, Nil Nehri, Büyük Rönesans Barajı

The Ethiopian-Egyptian Relationship and the Great Renaissance Dam in the Context of the Management of Transboundary Water

Abstract: The management of the Nile Basin depends on various political, social, economic and ecological factors. These factors indicate at which level the institutional structure can be assessed and in what context it should function. The Great Renaissance Dam, built by Ethiopia on the Blue Nile River, can be a factor that will magnify the conflict between Ethiopia and Egypt, or this can also turn into a compelling solution mechanism.

This study includes the transboundary management effectiveness of the Nile River Basin and the water problems and causes related to the use and allocation of the Nile River waters between the upstream Ethiopia and downstream Egypt which are the coastal countries of Nile Basin. In this context, possible consequences which will be caused by the dam which was planned to finish in 2017 – completed the 60% in November 2017 - are discussed. Therefore, the method adopted is the integrated approach.

Keywords: Transboundary Waters, Ethiopia, Egypt, Nile River, Grand Renaissance Dam

Atatürk
Üniversitesi

I.Giriş

İnsanlığın var oluşundan bu yana, suyun yıkıcı etkilerini azaltmak ve üretken etkilerini arttırmak için sürekli bir mücadele söz konusudur. Sınıraşan su konusu devletler arasında sürekli bir çatışma sebebi olmuştur. Sınıraşan sular, iki veya daha fazla egemen devlet tarafından paylaşılan, beraberinde uluslararası tatlısu, uluslararası yeraltı suları ve uluslararası büyük deniz ekosistemlerini içeren su kaynaklarıdır. Özellikle sınıraşan sular birçok yönetim zorluğuyla karşı karşıyadır. Sınıraşan tatlı sularda, suyun doğduğu ülke ile aktığı ülke ya da ülkeler

* Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'na sunulan doktora seminerinden güncelleştirilmiştir.

** Öğr. Gör. Erzincan Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü.

arasında suyun kullanımının eşit olması söz konusu değildir. Sınıraşan suları yönetmek için etkin kurumsal yapı hazırlanırken, tek bir boyuta uyan herhangi bir yaklaşıma ulaşma ihtimali neredeyse imkânsızdır. Çünkü dünyada sınıraşan su havzalarında toprakları olan yaklaşık 145 ülke vardır ve bunların 30'u da tamamen bu tür havzalarda bulunmaktadır (www.unwater.org, 25.11.2016) Uluslararası havzaların sayısına odaklanmak, "sınıraşan sular" konusundaki diğer önemli konuları maskeleye de, uluslararası havzaların sayısı, durumun etkisini anlamamıza yardımcı olacaktır (Wolf vd., 1999: 388). Dünyanın su havzaları yaklaşık olarak iki milyar insanı etkilemektedir. Su havzaları hem ülke içinde hem de ülkeler arasında nüfusu birbirine bağlar. Bununla birlikte hidrolojik ve ekonomik bağımlılık oluşturur. Sınıraşan suların kullanımı, havza devletleri arasında kıt kaynaklar nedeniyle potansiyel bir sürtüşme kaynağı olur ve su kaynaklarının tahsisi, karmaşık diplomatik zorluklar yaratır (Conca vd., 2006: 264). Oysaki tarih, insanlığa tatlı suyun hayati doğası gereği yaşamın geri kalanı için işbirliğine yönelmenin önemini göstermektedir. Su, halkları ve toplumları bölmekten ziyade birleştiricidir. 1948 yılından bu yana, su üzerindeki 37 olay çatışma ile devam ederken, aynı dönemde yaklaşık 295'i uluslararası anlaşmalarla müzakere edilmiş ve imzalanmıştır (www.unwater.org, 25.11.2016).

Dünyadaki su kaynaklarının çoğu sınıraşan su özelliği taşımaktadır. Artan su sıkıntısına coğrafi koşullar da eklenince, kıyıdaş ülkeler arasında uluslararası nehrin kullanımına ilişkin anlaşmazlıklar artmaktadır (Maden, 2013: 24). Sınıraşan su havzalarında rekabete dönüşen konular, yalnızca sürdürülebilir kalkınmayı korumak ve geliştirmek için değil, aynı zamanda tüm alan boyunca güvenliği korumak için de değerlidir. Paylaşılan nehirlerin sayılarının fazla olması, nüfus artışı ve artan su kıtlığı, ülkeler arasında su savaşlarının doğabileceği yorumlarını gündeme getirir (Çolakoğlu, 2008: 91). Hatta su kıtlığının sürmesi ve su güvenliğinin yokluğu, Homer-Dixon tarafından savaş ihtimalini içeren bir çatışma olarak tanımlanır (Homer-Dixon, T. F.,1991: 77). Su, gıda ve enerji üretimi, ulaşım, atık imhası, endüstriyel gelişme ve insan sağlığı gibi tüm ekolojik ve toplumsal faaliyetlerin ayrılmaz bir parçası olan temel bir kaynaktır ve su kaynakları askeri ve politik amaçları içerir (Gleick, 1993: 79). Ürdün, Fırat, İndus, Ganj, Rio Grande ve Nil gibi iki ya da daha fazla ülke tarafından paylaşılan sular çatışmalara sebep olmaktadır (Gleick, 1993: 80). Mevcut politikalar değişmediği sürece de eski çatışmalar canlanacak ve hatta yeni kaynak savaşları ortaya çıkacaktır (Dinar ve Dinar, 2016: 17). Birden fazla ülkenin egemenlik sahasında bulunan nehirlerde, nehrin yukarısında bulunan ülkelerin aşağı kıyıdaştan önce kullanma şansına sahip olması ve yukarı kıyıdaşın suların miktarını azaltıcı ya da niteliğini değiştirici faydalanmaları veya baraj yapması sorun oluşturabilmekte ve aşağı kıyıdaşın karşı çıkmasına sebep olmaktadır (Kılıç, 2013: 15).

Literatüre bakıldığında, sınıraşan su anlaşmalarının nehir çatışmalarını önleme ve su kıtlığının uluslararası güvenlik için olumsuz sonuçlarını hafifletme ihtimalinin artacağı söylenebilir. Uluslararası kurumlar, kaynak kullanıcılarının hızla değişen fiziksel veya siyasi koşulları ele almalarını sağlayarak, çatışmaların hafifletilmesinde ve işbirliğinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Berardo ve Gerlak, 2012: 101). Sınıraşan sular çok geniş bir yelpazede mevcut su kaynakları konularını içerdiğinden, havza yönetiminin de tek bir şekli bulunmamaktadır. Kısmen, bu farklılıklar çeşitli siyasi, sosyal, ekonomik ve ekolojik itici güçlere bağlıdır. Bu nedenle paylaşılan su kaynağının niteliği ve özellikleri, uluslararası yapılanma çalışmalarını yönlendirmektedir (Hearn vd., 2014: 100).

Bu çalışmada, sınıraşan sulardaki yönetim zorluğunun en belirgin örneği olarak Nil suları ele alınmıştır. Çalışmada, Nil suları üzerinde tarihsel hegemonyasını sürdüren aşağı kıyıdaş Mısır ile Nil sularının % 86'sının çıkış ülkesi Etiyopya arasındaki sorunların, Etiyopya'nın inşa ettiği Büyük Rönesans Barajı ile bir çatışma ihtimalini mi işbirliği ihtimalini mi arttıracak tartışılmıştır. Bu çalışmada benimsenen yöntem ise, tümleşik yaklaşımdır. Temel olarak sınıraşan suların yönetim sorunları Nil Havzası özelinde ele alınmıştır. Nil Havzası yönetim güçlüğü'nün nedenleri, Mısır ve Etiyopya arasındaki Nil Nehri sularının tahsisi sorunundaki tarihsel süreç, bugünkü durum ve Büyük Rönesans Barajının bitmesiyle ortaya çıkabilecek durum değerlendirilmeye çalışılmıştır. Gerekli veriler, tarama tekniği ile toplanmıştır. Başvurulan kaynaklar, temel olarak kitaplar ve makalelerden oluşmakla birlikte, güncel veriler için genel ağ ortamından yararlanılmıştır.

II. Çatışma ve İşbirliği Arasında Sınıraşan Suların Yönetim Zorluğu

Su tüm canlıların yaşam koşullarını ve sürekliliğini belirleyen temel unsurdur (Keleş vd. 2015: 125,126). Su fiziksel olarak bitkiler, hayvanlar, insanlar ve ekolojik süreçleri birbirine bağlamaktadır ve suyun yanlış yönetimi, tüm canlıların zararına olacaktır. Bu bağlamda sınıraşan sular üzerindeki problemler de çok karmaşıktır. Sınıraşan sular siyasal, diplomatik, ekonomik ve toplumsal çatışmaların ve işbirliğinin birbirine bağlı olduğu bir alandır. Nüfus, iklim, suyun kullanılabilirliği, sosyal ve ekonomik unsurlar nedeniyle suyun bulunduğu coğrafya yönetim zorluklarını arttırabilmekte ve genel bir çözüm mekanizmasının uygulanmasını da zorlaştırmaktadır. Su kalitesi düştükçe ve su talebi arttıkça, su kullanıcıları arasındaki rekabet çoğalmakta bu da sınıraşan sularda istikrarı tehlikeye düşürecek bir ortam yaratabilmektedir. İklim değişikliği, ekonomik kalkınma ve demografik kaymaların da yarattığı baskı çatışma ihtimalini arttırmaktadır. Bu karmaşık manzaraya rağmen sınıraşan suların yönetim problemleri, çatışmadan ziyade işbirliğiyle sonuçlanmıştır (Wolf vd., 2003: 35-36).

Atatürk
Üniversitesi

Su kullanımı anlaşmazlıkları, genellikle ulusal düzeydeki yetersiz yönetimin bir sonucudur. Bu durumla baş edebilmek için suyun politik ve sosyal yönleri ele alınmalı ve devletlerarası etkileşim sağlanmalıdır. Çünkü devletler arasındaki anlaşmazlıkların birçoğu su kullanımı sorunundan ziyade, tarihsel nedenler, ulusal kimlik, kültürel değerler ve dünya görüşü alanlarındaki anlaşmazlıktan kaynaklanmaktadır (Jussim vd., 2001: 8). Sınıraşan nehirler bazı durumlarda çatışma için, bazı durumlarda ise işbirliği için güçlü bir katalizör haline gelebilir. Bu nedenle devletlerarasında fayda paylaşımını arttırarak yönetim zorluklarının aşılabileceği düşünülmektedir (Sadoff ve Grey, 2002: 391). Sınıraşan su çatışmasının işbirliğine dönüştürülmesine yönelik çalışmalar bilgi paylaşımını arttırma, ortak eylem geliştirme, işbirliğine uygun ulusal planlar üretme ve verimliliği artırma odağında yürütülmektedir (Wolf, 2003:32).

Su üzerinde uyuşmazlıklar kaynağın kullanımını tamamen tehlikeye atacağından, uyuşmazlıklar çatışmaya dönüşmektense işbirliğine dönüşme eğilimi göstermektedir. Su kıtlığı arttıkça sınıraşan suların tahsisinde devletlerarasındaki uyuşmazlıkların da artacağı öngörülse de, işbirliğine yönelik tutum daha çok görülmektedir. Bunun bir kanıtı da; su kaynaklı savaş olarak tarihe geçen tek örneğin, 4.500 yıl önceki Dicle ve Fırat sularının tahsisi sorunu sonucu ortaya çıkan Lagaş ve Umma arasındaki savaş olmasıdır (Wolf vd., 2003: 30). Zaten sınıraşan suların yönetiminde -sorununun tüm karmaşık koşullarına rağmen- çatışma ve işbirliğinin bir arada bulunduğu konusunda da geniş bir fikir birliğine varılmıştır. Yasal çerçevenin oluşturulduğu, kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlandığı ve politika yapıcılarının işbirliği yapma yönündeki tutumu havza devletleri arasındaki işbirliği potansiyelini artırabilir ve hatta paylaşılan su kaynaklarının birlikte yönetilmesi ve birlikte geliştirilmesine yol açabilir.

Tatlı su kaynaklarının mevcudiyeti, dağılımı ve kontrolü, Neolitik Devrim'in başlangıcından bu yana insan hikayesinin merkezinde yer almaktadır ve geleneksel adalet, eşitlik gibi kavramların suyun tahsisinde hayat bulması neredeyse imkansızdır (Wolf, 1999: 389). Suyun ikamesinin olmaması, devletleri suyun yönetimi için uzun vadeli işbirliğine zorlamaktadır. Sınıraşan sular eğer her bir havza devletin yararına ve havza boyu işbirliğine yönelik yönetilebilirse, bölgesel kalkınmaya ve barışa da katkıda bulunabilir. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler (BM) sınıraşan su kaynaklarının yönetimi ile ilgili barış, işbirliği ve gelişmeyi desteklemek üzere işbirliği olanaklarını arttırmak üzere çalışmalar yapmaktadır. Uyuşmazlıkların tartışılabilirdiği, tüm paydaş devletlerin haklarının gözetildiği ve paylaşılan su kaynaklarının sürdürülebilirliğinin amaçlandığı bu tür platformlar, devletlerin ulusal ve bölgesel sosyoekonomik kalkınmasına yol açabilir. Böylece sınıraşan sular, ülkeler arasında işbirliği yolları haline gelebilir ve sosyo-ekonomik kalkınmaya ve bölgesel bütünleşmeye katkıda bulunabilir.

İşbirliğinin gerçek olmadığını ve her zaman olumlu sonuçlar doğurmayacağı da ileri sürülmektedir. Sınıraşan suların yönetimi uygulamalarında, güç asimetrisinin o suya kıyıdaş olma konumundan daha

önemli bir belirleyici olduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca işbirliği kimi zaman gerçek niyeti maskeleyen, hegemonyayı kuran bir ilişkiye dönüşebilmektedir (Zeitoun ve Warner, 2006: 458). Allan ve Mirumachi de sınıraşan sulardaki çatışmaların “olağan” olduğunu ve “bir devletin su yoğun ürünler için uluslararası pazarlara girme yeteneğinin artan su kıtlığını görmezden gelinmesine izin verdiğini” savunmaktadır. Bu bağlamda sanal su akışlarının fiziksel su kıtlığını, dolayısıyla çatışmayı hafiflettiğini ileri sürmektedir (Allan ve Allan, 2001, Mirumachi ve Warner, 2008).

Çatışma ve işbirliğine yönelik tartışmaların odağında yatan temel meselelerden biri en uygun su kullanımı çözümünün, eşit kullanım ilkesi ile örtüşmemesi ve bu çözümün siyaseten uygulanabilirlikten uzak olmasıdır. Bir diğer sorun, havza devletlerinden birinin ya da birkaçının çevresel bozulmaların şiddetini arttıracak su politikalarını sürdürmeleridir. Çözümünden uzaklaştıran bir diğer durum da sınıraşan suların tahsisi meselesinin kıyıdaş ülkeler tarafından güvenlik meselesine dönüştürülmesidir (Sadoff ve Grey, 2002, 2005). Havza devletleri arasındaki fayda paylaşımı, hakça ve makul su kullanımı ilkesinin korunması şartıyla, sınır aşan su yönetimi konusunda işbirliğini başlatabilir ve çatışmaların azaltılmasına yardımcı olabilir.

III. Nil Sularının Tahsisi Sorununun Arka Planı

A. Nil Nehrinin Özellikleri: Coğrafya Hidroloji ve İklim

Dünyanın en uzun nehirlerinden biri olan Nil Nehri 35 derece enleminde, güneyden kuzeye 6,850 kilometre boyunca yol kat etmekte ve on bir ülkenin topraklarından geçerek Akdeniz’e dökülmektedir. Nehrin havzası alanı ile Afrika kıtasının % 10’nu kapsar (Karyabovite, 2000: 9). Nil Nehri, Eritre, Kongo Demokratik Cumhuriyeti (Zaire), Uganda, Tanzanya, Burundi, Ruanda, Kenya, Etiyopya, Güney Sudan, Sudan ve Mısır olmak üzere on bir ülkede akmaktadır.

Şekil 1: Nil Nehrinin Aktığı Ülkeler

Kaynak: (misirbulteni.com, 20.12.2017)

Atatürk
Üniversitesi

5
İktisadi ve İdari
Bilimler Dergisi,
Ocak 2019
Cilt: 33
Sayı: 1

Sınır aşan Sulardaki Yönetim Zorluğu Bağlamında Etiyopya-Mısır İlişkisi ve Büyük Rönesans Barajı

Şekil 1’de görüldüğü gibi Nil Nehri Havzası, Beyaz Nil ve Mavi Nil olarak, iki ana kola sahiptir. Victoria Gölü ve Burundi, Ruanda dağlarında ve Beyaz Nil Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nde akar. Mavi Nil, Etiyopya, Eritre ve Sudan sularından oluşur. Mavi Nil ve Beyaz Nil, Sudan’daki Hartum’da bir araya gelir, Mısır’dan geçip, Akdeniz’e boşalırlar. Havzanın iklimi, Büyük Göller bölgesindeki ekvatorial bölgedeki tropik bölgelerden ve Sudan’da ve Mısır’da kurak olan Etiyopya’nın dağlık bölgelerinden oluşmaktadır (Melesse vd. 2011: 59).

Nil suları yaklaşık olarak 300 milyon insanı doğrudan etkilemektedir. Birleşmiş Milletler Nüfus Bürosuna (UNPD) göre, havza ülkelerinin nüfusunun 2030 yılında 654 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir (www.fao.org, 22.11.2016). Bu nüfusun çoğu sadece tatlı su kaynağı olarak Nil’e bağlıdır, bununla birlikte Mısır’a ulaşan tatlı suyun neredeyse tamamı (%95’i) Etiyopya’dan gelir (Eckstein, 2009: 427). Mısır’ın hızla genişleyen nüfusunun büyük bir çoğunluğu Nil Vadisi’nde yaşamaktadır ve ülke ekonomisinin önemli bir bölümü yoğun sulama gerektiren tarım ürünlerine dayanmaktadır. Etiyopya’nın nüfusu Mısır nüfusundan da hızlı bir şekilde artarken, gıda üretimine ihtiyacı arttırıp, Nil sularının tarımsal amaçlar için kullanımını genişletmektedir. Tablo 1 ve Tablo 2 karşılaştırıldığında, Havza devletlerinin nüfusunun artışı ile birlikte tarımsal arazi kullanımının da artmakta olduğu söylenebilir. Bu durum, suyun kıt olarak kabul edildiği bir havza için sorunu arttırıcı bir etki olarak yorumlanmaktadır (Brunner ve Toope, 2002:118). Nil Havzası’nın iklim değişikliğinin etkisine karşı da hassas olduğu ve iklim kaynaklı su kıtlığına eğilimli olduğu da düşünüldüğünde (Eckstein, 2009: 416), sorunların artarak devam edeceği öngörülebilir.

Tablo 1: Nil Havzası Devletlerinin Nüfusu

Ülkeler	Yıllar			
	2000	2005	2010	2017
Burundi	6,400,706	7,423,289	8,766,930	10,864,245
Mısır	69,905,988	76,778,149	84,107,606	97,553,151
Eritre	3,392,801	3,969,007	4,390,840	5,068,831
Etiyopya	66,537,331	76,727,083	87,702,670	104,957,438
Kenya	31,450,483	36,048,288	41,350,152	49,699,862
Ruanda	8,025,703	8,991,735	10,246,842	12,208,407
Sudan	27,250,535	30,911,914	34,385,963	40,533,330
Tanzanya	39,410,545	46,098,591	53,879,957	57,310,019
Uganda	24,039,274	28,543,940	33,915,133	42,862,958
Kongo D. C.	47,076,387	54,751,476	64,523,263	81,339,988

Kaynak: (World Bank, 2017)

Tablo 2: Nil Nehri Havza Devletlerinin Tarım Arazisi (%)

Ülkeler	Yıllar			
	2000	2005	2010	2015
Burundi	88.40	89.02	71,37	79,13
Mısır	3.31	3.54	3,68	3,83
Eritre	74.55	74.48	75,16	75,16
Etiyopya	30.66	33.69	34,51	36,26
Kenya	46.86	47.44	48,00	48,54
Ruanda	67.69	76.21	73,12	73,44
Sudan	56.20	57.59	42,96	28,70
Tanzanya	38.38	39.23	42,27	44,76
Uganda	62.26	64.50	71,14	71,89
Kongo D.C.	10.06	10.06	11,36	11,55

Kaynak: (World Bank, 2015)

Nil Nehri dünyanın kurak koşullar altındaki en uzun nehridir. Nil Havzası ülkeleri arasında, ülkenin kapladığı alanla yağış potansiyeli açısından farklılık olduğunu Tablo 3 göstermektedir. Nil Havzasındaki suyla ilişkili ekonomik kalkınmayı etkileyen önemli faktör iklim değişikliği ve yağış miktarındaki belirsizliklerdir. Yağmur kuşağının Nil Havzasındaki hareketi, havza devletlerinin, özellikle Mısır'ın, nehir kaynaklarına bağlılığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle Nil Havzası devletleri su kaynaklı kalkınma projelerine yoğunluk vererek, dezavantajlı alanları iyileştirmeye çalışmaktadır. Mısır ve Etiyopya, mevcut su miktarı kısıtlı olmasına rağmen, daha fazla su kullanmak ve Nil boyunca hidroelektrik projeleri geliştirmek üzere planlar yapmaktadırlar. Mısır'daki Yeni Vadi Projesi, ülkenin tahsis ettiği suyun % 10'unu Nil'den büyük bir sulama şeması ile yönlendiren ikinci bir Nil Vadisi yaratma amaçlı iddialı bir proje olan Toshka projesi, yaşanabilir araziye % 5'den % 25'e çıkarmaya yönelik bir planın parçası olarak ortaya çıktı. Mısır Hükümeti'nin mega projelerinden biri olan Toshka ve Güney Mısır Geliştirme Projesi, tarımsal üretimin geliştirilmesi ve genişletilmesi ve Nil Vadisi'nin dar sınırlarından uzak yeni iş ve nüfus merkezi oluşturulmasını amaçlamaktadır. 2017 yılında nihai olarak tamamlanması planlanan proje, hem yurtiçinde hem de uluslararası alanda tartışmaları artırmaktadır. Suyun kıt olduğu bölgede Mısır'ın komşuları bu projeyi anlaşılabilir bir endişe ile değerlendirmektedir (www.water-technology.net, 06.12.2016).

Tablo 3: Nil Havzası Ülkelerinin Alansal Dağılımı ve Ülkelere Göre Yağış Miktarı

Ülke	Ülkenin Yüzölçümü (km ²)	Ülkenin Havzadaki Alanı (km ²)	Ülkenin Havzadaki Alanı (%)	Ülkenin Yüzölçümü (%)	Yıllık Yağış Miktarı (mm)		
					En az	En fazla	Ort.
Burundi	27 834	13 260	0.4	47.6	895	1 570	1 110
Ruanda	26 340	19 876	0.6	75.5	840	1 935	1 105
Tanzanya	945 090	84 200	2.7	8.9	625	1 630	1 015
Kenya	580 370	46 229	1.5	8.0	505	1 790	1 260
Zaire	2 344 860	22 143	0.7	0.9	875	1 915	1 245
Uganda	235 880	231 366	7.4	98.1	395	2 060	1 140
Etiyopya	1 100 010	365 117	11.7	33.2	205	2 010	1 125
Eritre	121 890	24 921	0.8	20.4	240	665	520
Sudan	2 505 810	1 978 506	63.6	79.0	0	1 610	500
Mısır	1 001 450	326 751	10.5	32.6	0	120	15
Nil Havzası		3 112 369	100.0		0	2 060	615

Kaynak: (FAO, 2015)

*Atatürk
Üniversitesi*

Nil kıyıları sadece su kıtlığı ile değil bozulmakta olan su kalitesi ile de karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle Nil Ekvatorial Göller Bölgesi'nde, yukarıdan ve aşağıdan tarımın akışı pestisitlerden ve gübrelerden kaynaklanan kirlenmeye neden olmaktadır. Bölge nüfusunun hızla artmasıyla konut artışı ve endüstriyel atıklardaki artış da Nil sularının kötü kullanımına sebep olmaktadır. Bu sorun, Nil'in mevsimsel su taşmaları ve çekilmeleriyle daha da şiddetlenmektedir. Tarımda suyun verimli şekilde kullanılmaması ve nüfus ve yaşam standardı talebindeki artışlar doğal kaynakların insanlığın en yüksek faydası için geliştirilmesi gerekliliğini de ortaya çıkarmaktadır. (Smith, 1996: 14, 32).

Kısacası, Nil sularının bugünkü kullanımı sürdürülemez nitelikteyken, su talebi artma eğilimindedir. Hem Etiyopya hem de Mısır'ın sulama planlarını tamamlamak için Nil'de yeterli suyun olmaması, tüm Nil kıyıdaşlarını emellerini yerine getirmekten biraz daha uzaklaştırmaktadır (Brunnee ve Toope, 2002: 128).
B. Nil Deltasındaki Politik Durum

Nil Nehri sularının tahsisi müzakerelerinde, sömürge döneminden kalma birkaç tarihsel ikili ve üçlü antlaşma, politik açıdan etkisini hala sürdürmektedir.

İngilizler, tarih boyunca, kendi beklentilerini gerçekleştirmek için Mısır'a karşı Nil'i "hem havuç, hem de sopa" olarak kullanmıştır (Swain, 1997: 676-677). Gelişmiş ülkeler ve hatta uluslararası örgütler tarafından, Nil suyunda kaçınılmaz çatışmalarla ilgili çok sayıda yıldırıcı Malthus spekülasyonu üretilmektedir (Gebreluel, 2014: 30). 1978-79 yıllarında yapılan Camp David görüşmelerinden bu yana Mısır'ın İsrail'le olan dostça ilişkileri, kuşkusuz Nil kıyısındaki ülkeler arasındaki durumunu daha da karmaşıklştırmıştır. Etiyopya ve Britanya (Sudan adına) arasındaki 1902 Anlaşması, Etiyopya'nın Nil'in akışını değiştirecek herhangi bir yapıyı geliştirmesini engellemiştir. Bunun karşılığında Etiyopya'nın bağımsızlığı İngilizler tarafından kabul görmüşse de Etiyopya daha sonra (1941'de) bu sözleşmeyi reddetti.

İngiltere ve Mısır arasındaki 1929 antlaşmasında, Mısır ve Sudan kalkınmaya odaklanırken, İngiliz kontrolündeki diğer bölgeler de bu antlaşmadan etkilenmiştir. Antlaşma genellikle Mısır dışındaki Nil kıyıdaşları tarafından reddedilmiştir. Ancak Mısır, uluslararası hukuk ilkesini kullanarak bu antlaşmanın hâlâ geçerli olduğunu iddia etmektedir. Nil'in tüm akışını Sudan'a ve Mısır'a tahsis eden 1929 antlaşması, daha sonra Sudan ve Mısır tarafından 1959 Nil Sularının Tam Kullanımı Antlaşması ile değiştirilmiştir. Bu durum sömürge çağında yapılan antlaşmaların yeniden müzakere edilmesini isteyen diğer kıyıdaş ülkelerde gerginliğe sebep olmuştur (Salman, 2011: 159) Diğer kıyıdaş ülkeler 1959 Antlaşması'na itirazda bulunarak, Nil sularının yeniden paylaşılmasını talep etmişlerdir.

Devletlerin bir nehir havzasında baskın bir güce sahip olması, ekonomik, politik ve askeri güç potansiyeline; ülkenin nehirdeki coğrafi pozisyonuna ve nehirden faydalanabilme kapasitesine bağlıdır (Sağsen, 2013: 43). Bu bağlamda baskın devletin sahip olması gereken en önemli husus güçtür, her ülkenin su üzerindeki kontrolünün çerçevesini bu güç belirler.

Nil Havzasında su kaynakları yönetiminin iklim ve sosyo-ekonomik değişimlerin bir sonucu olarak gittikçe daha karmaşık hale geleceği açıktır. Bölgede su talebi büyümeye devam ettiği sürece Nil kaynaklarını paylaşma konusunda anlaşmazlıkların yakın gelecekte şiddete dönüşebileceği tahmin edilmektedir. Mısır komşu ülkelere Nil havzasındaki sosyo-ekonomik ve jeopolitik çıkarlarını korumak için kararlı olduğunu ve bunun için yeterli güce sahip olduğunu sürekli olarak tekrarlamaktadır. Bu tehditlerin Sudan'ı caydırma ihtimali olsa da, suyun akışına gerçek tehdit oluşturan Etiyopya'yı caydırma olasılığı düşüktür (Swain, 1997: 692).

Bölgesel gerilimler, Nil işbirliği çabalarını daha da zorlaştırmaktadır. Etiyopya ve Mısır uzun bir çatışma geçmişine sahiptir. Bunun yanı sıra Mısır ile Sudan ve Eritre ile Etiyopya arasında da uzun süredir çözümsüz olan sınır anlaşmazlıkları mevcuttur (Brunnee veTooep, 2002: 120). Temmuz 2011'de Güney Sudan'ın bağımsızlığını ilanı ve Sudan'ın bunu resmen kabulü ise havzadaki tüm müzakere ve antlaşmalarda yeni bir ortağın var olması anlamına gelmektedir (Nicol ve Cascao, 2011: 323). Ayrıca uluslararası aktörler Nil

sularına ilişkin sorunları çözmek maksadı ile ele almaktan ziyade faydalanmak üzere müdahil olmaktadır (Akçay, 2015:75). Tüm bunlara iç çatışmalar ve istikrarsızlıklar da eklenince, çözümsüzlüğün devam edeceği tahmin edilebilir. Devletlerin iç politika süreçleri dış politika davranışını etkileyebilir.

C. Nil Nehrinin Kullanımı Antlaşmaları

Uluslararası hukukun genel kuralları, havza devletleri için genel bir çerçeve sağlayabilir. Sınırâşan sulardan faydalanmalara ilişkin en uygun olan, hakça ve makul faydalanma doktrininin en önemli çıktısı 1997 Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'dir. BM Genel Kurulunda 103 ülke tarafından kabul edilmiş 37 ülke tarafından onaylanarak, 17 Ağustos 2014'te yürürlüğe girmiştir (Çamyamaç, 2016: 5). Onaylayan ülkeler de büyük oranda aşağı kıyıdaş ülkeler ya da önemli bir sınırâşan suya kıyısı olmayan devletlerdir. Suyun, ülkeler arasındaki faydalanmalarda etkin faydalanmayı yok sayması, çözüm odaklı bir yaklaşım olarak değerlendirilmesinde şüphelere yol açmıştır (Kılıç, 2013: 21).

Nil Nehri kıyı devletleri arasında suyun dağılımının önemi konusunda açık bir şekilde anlaşmazlıklar devam etmektedir. Nil'in sömürge zamanından kalan antlaşmalardan çoğunlukla aşağı kıyıdaş devletlerin, özellikle Mısır'ın yararlanması bu sorunun yegâne sebebidir. Ayrıca Etiyopya, Mısır ve Sudan arasındaki ilişkiden dışlanmış. Mısır ve Sudan arasında imzalanan 1959 Antlaşması Mısır'ın üstün konumunu korumasını sağlarken, diğer kıyıdaşları etkisizleştirmiştir. Antlaşmalar genellikle Sudan'a ve Mısır'a su akışının sürekliliğini sağlamak için, nehrin yukarısındaki projeleri dondurmaya çalışmaktadır. Özellikle Mısır ve kısmen de Sudan, Nil'in tam hacmine "tarihsel" ve "doğal" bir hakkı olduğu iddiasıyla ve yukarı kıyıdaş devletlerin bu hakkı bozmasını veya başka şekilde etkilemesini engellemek üzere sürekli çaba göstermiştir. Bu ülkeler, yürüttükleri projeler nedeniyle en fazla su kaybına sebep olan ülkelerdir (Bulto, 2008: 206-207). 1959 Nil Suları Anlaşması, Mısır ve Sudan'da sulu tarım ve hidroelektrik üretiminin temel taşı olmuştur. Ancak o sırada var olan diğer sekiz Nil kıyısında yer alan ülkeler arasında uzun süren güvensizlik ortamının temelini attığı söylenebilir.

Etiyopya, kendi topraklarında akan suların kullanılmasına tam egemenlik hakkı olduğunu savunmaktadır. Bu, Sudan ve Mısır'a akış miktarında ve kalitesinde bir düşüş anlamına gelse de, bunun Nil sularının makul ve hakça bir şekilde kullanılmasına daha uygun bir yaklaşım olduğu iddia edilmektedir (Bulto, 2008: 222). Nil Havzasındaki coğrafi durum ve politik ilişkiler aralıksız ve açık bir çatışma şeklinde ortaya çıkmıştır (Brunnee ve Toope, 2002: 105).

Nil su kaynaklarının kullanımı ve geliştirilmesi konusunda görüşmeler uzun zamandır başarısızlıkla sonuçlanmaktadır. Bu nedenle Nil sularındaki gerginliklerin, kıyıdaşlar arasında açık şiddetli çatışmalara neden olacağını öngörülmektedir. Geçmişteki antlaşmaların çoğu, ülkelerin çoğunluğu sömürge yönetimi altındayken gerçekleştiğinden, sömürge dayatması olarak algılanmaktadır. Bu antlaşmaların birçoğu herhangi bir uygulama mekanizmasına sahip değildir. 1959 Nil Sularının Tam Kullanımı Antlaşması ve

2010 Mayıs'ında imzalanan İşbirliği Çerçeve Antlaşması dışındaki kalan diğer düzenlemeler kolonyal güçler tarafından ya da onların etkisiyle imzalanmıştır. Son zamanlarda yapılan antlaşmaların ise su kaynaklarının tahsisine ve havzadaki sosyo-ekonomik kalkınmayı destekleme konusundaki işbirliğine odaklandığı söylenebilir (Paisley vd., 2013: 64).

1885 ile İkinci Dünya Savaşı arasında Mısır, İngiltere ve diğer güçler arasında Nil Nehri sularının kullanımını düzenleyen birçok ikili antlaşma imzalandı. Antlaşmalar yapılırken Nil Havzasının tamamı yabancı, başta Avrupa güçlerinin egemenliği altındaydı. Bu süreçte Mısır'ın öne sürdüğü Nil suları üzerindeki hakların "doğal ve tarihi" olarak Mısır'a ait olduğu, tüm ülkelerin bu duruma saygı duyacakları taahhüt altına alınmıştır.

Antlaşmalar sürecini daha iyi görebilmek adına özetlemek gerekirse (Sağsen, 2013:46-47):

- 15 Nisan 1891 İngiliz-İtalyan Protokolü; Birleşik Krallık ve İtalya, Doğu Afrika'daki kendi etki alanlarının sınırlandırılması için bir protokol imzaladılar.

- 15 Mayıs 1902 İngiltere-Etiyopya Antlaşması; Mavi Nil, Tsana Gölü veya Sobat'ın akışı durduracak herhangi bir eser inşa etmemesi taahhüt altına alındı.

- 9 Mayıs 1906'da, Birleşik Krallık ve Bağımsız Kongo Hükümeti Antlaşması; Doğu ve Orta Afrika'da etki alanlarını yeniden tanımlamak için bir antlaşma yaptı.

- 1906 İngiltere-Belçika Antlaşması.

- 3 Nisan 1906'da Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya Antlaşması; Etiyopya'nın bütünlüğünü korumak ve tarafların özellikle nehir havzasındaki Birleşik Krallık ve Mısır'ın çıkarlarını, muhafazasını sağlamak üzere Londra'da üçlü bir antlaşma imzaladı.

- 1925 İtalya ile Birleşik Krallık arasında imzalanan antlaşma; Mısır ve Sudan'ın önceki su kullanım haklarını korunmuş ve yukarı kıyıdaş ülkelerinin Nil'in akışına müdahale etme hakkına sahip olmadığı ilkesi vurgulanmıştır.

- 1929 Nil Suları Antlaşması; İngiliz İmparatorluğu adına Doğu Afrika ülkeleri, Sudan Yönetimi ve yeni bağımsız olmuş Mısır arasında imzalanan bu antlaşma Mısır ve Sudan'ın su kullanımının devamlılığını sağlar ve Doğu Afrika ülkelerinin Nil üzerinde bağımsız eylemlerinin önünü keser niteliktedir. Mısır'a ulaşan suyun miktarını korumaya yönelik bir adımdır.

- 1959 Nil Sularının Kullanımı antlaşması; Mısır ve Sudan arasında yapılmıştır ve 1929 antlaşmasının yenilenmesi olarak değerlendirilebilir. Bu durum kıyıdaş ülkeler arasında gerginliğe yol açmıştır.

Nil sularının tahsisi sorununu çözmeye yönelik işbirliği çalışmaları 90'lı yıllarda yavaş yavaş kendini gösterse de 2010 yılına kadar Mısır'ın işbirliğinden uzaklaştıran baskısı devam etmiştir. Bu bağlamda 1967- 1992 Hydromet Projesi; Nil havzasında uygulanan ve tüm kıyıdaşları kapsayan işbirliği çalışmalarının ilki olarak nitelendirilse de bu çalışmaların Mısır'ın hegemonyasından ödün vermeye

yanaşmadığı çabalar olduğu söylenebilir. 90'lı yıllar tüm kıyıdaşların haklarını kapsayan, işbirliği temeline dayanan ilişkilerin gözlemlendiği yıllar olmuştur (Bulto, 2008: 205).

1992 yılında, Tecconile (Nil Havzasının Çevresel Korumasının ve Kalkınmasının Arttırılması için Teknik İşbirliği Komitesi) başlangıçta altı ülke (Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Mısır, Ruanda, Sudan, Tanzanya ve Uganda) tarafından kuruldu, diğer dört devlet sadece gözlemci olarak toplantıda yer almıştır (Adar, 2007: 6). Tecconile'in ardından, konferanslar ve girişim hakkında gayri resmi görüşmeler yapıldı. Bu çabalar 1998 yılında Nil Nehri Havzası Eylem Planını geliştirmiştir (Sağsen, 2013:47).

Havza ülkeleri arasındaki işbirliği çalışmalarını kolaylaştırmak ve Nil kaynaklarının sürdürülebilirliğini sağlamak için Mayıs 1999'da Hydromet ve Tecconile'nin yerini Nil Havzası Girişimi (NBI) almıştır. Bu girişim suyun sürdürülebilir ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlayacak bir su yönetimi sistemi geliştirmeyi, suyun hakça ve makul şekilde kullanılmasını sağlamayı, yoksulluğun azaltılmasını ve tüm havza ülkelerinin aynı anda kazanmasını hedefleyerek ortak eylem planı hazırlamayı öngörmüştür. Etiyopya, Kenya ve Burundi bu sürece gözlemci ülke olarak başlamış, 2002 yılında üye olarak katılmıştır. Eritre ise gözlemci olarak katılmaya devam etmektedir (nilebasin.org, 10.12.2016). NBI havzayı ilgilendiren konuların tamamını ele alacak projeler (Su Kaynakları Yönetimi Projesi, Bölgesel Enerji Ticareti Projesi, Uygulamalı Eğitim Projesi, Güven İnşası ve Paydaşların Katılım Projesi, Sosyo-Ekonomik ve Sosyal Yardım Projesi, Sınır Aşan Çevresel Eylem Projesi, Tarım İçin Verimli Su Kullanımı ve Ortak Vizyon ve Koordinasyon projesi) üretmiştir (nileis.nilebasin.org, 10.12.2016). Fakat NBI süreci kapsamındaki Nil Nehir Havzası Eylem Planının uygulamasının masrafları, üye devletleri zorlamaktaydı. Bu nedenle Nil-COM, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı (CIDA) ortaklığında başışçı katılımını koordine etme konusunda Dünya Bankası'nın yardımını talep etti ve Uluslararası Nil Üzerinde İşbirliği Konsorsiyumunu kurdu (ICCON). ICCON, geliştirme ortaklarının NBI'ye yaklaşık 130 milyon ABD doları taahhüt ettiği bir Danışma Grubu toplantısı düzenledi (www.internationalwatersgovernance.com, 22.11.2017).

Mısır'ın çıkarlarını muhafaza edeceği politikalar üretme çabası ve havza ülkelerinin ortak vizyona sahip olamayışı bu işbirliği sürecini zora sokmaktadır. NBI çabalarının uluslararası alanda politik desteklenmeye ve ekonomik kalkınma ve bölgesel yarar üzerine daha fazla odaklanmaya, ihtiyacı olduğu öngörülmektedir (Belay, 2010).

NBI'nın en önemli çıktısı NBI ilkeleri, yapıları ve kurumlarını içeren Nil Havzası İşbirliği Çerçeve Anlaşmasının (CFA) yapılması olmuştur. İşbirliği Çerçeve Anlaşması, 14 Mayıs 2010'da, Uganda'nın Entebbe kentinde, Etiyopya, Tanzanya, Uganda ve Ruanda tarafından imzalandı. 28 Şubat 2011 tarihinde de Kenya anlaşmaya katıldı (CFA, 2010). Bu anlaşma ile Nil sularının adil ve makul

kullanım şartlarını; havza devletlerinin drenaj alanının kapsamını ve oranını; bir havza devletinin başka bir havza devletini zarara uğrattığı durumlarda oluşturulacak çözüm mekanizmasını belirleyecek şartları belirleyecek önlemler oluşturulmaya çalışılmıştır (Salman, 2013: 19). Havzanın egemen gücü ve problemlerin kaynağı Mısır'ın taraf olmadığı bir anlaşmanın bölgede işbirliğini sağlayacağını düşünmenin gerçekçi olmayacağı söylenebilir. Etiyopya'nın Barajın inşaatı sürecinde dayanak olarak gördüğü bu anlaşmanın, gelecekte sorunlara çözüm getirip getiremeyeceği de tartışmalıdır.

Mısır son dönemlere kadar Nil nehri üzerindeki etkinliğini devam ettirmiştir. Bununla birlikte, Etiyopya'nın artan talepleri, Rönesans Barajı'nı devam ettirme iradesi ve NBI'nın gelişen yapısı nedeniyle Mısır, Etiyopya ile ve aynı zamanda diğer kıyıdaşlarla da işbirliğine daha yatkın duruma gelmiştir. Etiyopya, Mısır ve Sudan Nil Nehri sularının kullanımı konusunda 23.03.2015'te bir anlaşma imzaladı. Etiyopya'nın Mavi Nil üzerindeki Büyük Rönesans Barajının tartışmalı yapımına odaklanan on maddelik anlaşma, anlaşmazlıkların çözülmesi, hakça ve uygun kullanım, bölgesel bütünleşme ve sürdürülebilirlik ile diğerleri arasındaki işbirliğine ilişkin ilkeleri içermektedir (www.internationalwaterlaw.org). Henüz tam bir bağlayıcılığı bulunmadığı için, daha çok bir iyi niyet antlaşması niteliği taşıyan bu belgenin, Nil Nehri sularının tahsisi konusundaki sorunlara çözüm getireceğini söylemek güç olsa da Nil Havzası ülkeleri arasındaki ilişkileri organize eden daha ayrıntılı anlaşmalar yapma çabasını göstermektedir. Ayrıca, Mursi'nin Etiyopya'nın Büyük Rönesans Barajı'na yönelik sert eleştirilerinin aksine, Sisi Mısır'ın Afrika'nın lider ülkesi olma yolunda Mısır'ın tavrının değiştirmiş ve daha işbirlikçi bir ton benimsemeye çalışmıştır (Tandoğan ve Yücel, 2017: 117). Bu süreçte Etiyopya'nın Baraj ve sonrasındaki sulama projeleri için Mısır'ın, desteğini olmasa bile, rızasını almak istemesi söz konusu olabilir.

*Atatürk
Üniversitesi*

IV. Etiyopya ve Mısır Arasında Nil Sularının Tahsisi Sorunu

A. Etiyopya'nın Siyasi Konumu

Etiyopya Afrika'nın en eski ve 104.957 milyon nüfusu ile nüfus açısından en büyük ikinci ülkesidir (www.esa.un.org., 22.11.2017). Mussolini döneminde İtalya tarafından beş yıllık bir işgal dışında hiçbir zaman sömürge olmamıştır. Bu yönüyle Afrika'nın bağımsızlık sembolüdür. 1974 askeri darbesine kadar monarşi ile idare edilen Etiyopya, zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Ülke çeşitli kültürel, dilsel ve dinsel farklılıklarla karakterize edilen 70'den fazla etnik gruba ev sahipliği yapmaktadır (www.mfa.gov.tr, 18.10.2017). Bununla birlikte köklü ve bağımsız bir geçmişe sahip Etiyopya, sosyo-ekonomik kalkınma açısından son sıralarda yer almaktadır. Ekonomik büyüme tarım ve hizmet sektörlerinde gerçekleşmektedir.

Etiyopya'nın arazi yapısı, deniz seviyesinin 148 metre aşağısından, 4620 metre yükseklikteki dağlarına değişen niteliktedir. Ülke dağlardan, kanyonlardan, yüksek platolardan, nehir boylarındaki ovalardan ve deniz

seviyesinden aşağıda olan arazilerden meydana gelmektedir. Etiyopya'nın bölgedeki gücü, coğrafyasından, daha çok on bir nehre sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Etiyopya'nın coğrafi özellikleri, ülkenin komşularının ötesinde dünyayla temas kurmasını zorlaştırmıştır. Fakat son kırk yıl boyunca Etiyopya'da tekrar eden kuraklık ve döngüsel kıtlık artmış, bu durum iç savaşa ve Eritre ile sınır savaşına yol açmıştır.

Ekolojik bozulma Etiyopya'nın ilk sıradaki problemidir çünkü, ekolojik bozulma bir dizi soruna kaynaklık etmektedir. Yaşanan kuraklık ve kıtlık, ülkede gıda güvenliği sorununa yol açmaktadır. Tarım ve hayvancılığın üretim uygulamalarının geliştirilmesi, verimliliğin artırılması gerekmektedir. Ayrıca yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaştırılması ülkenin geleceği için önemlidir. Etiyopya özellikle kırsaldaki yoksulluğu azaltacak önlemlere ihtiyaç duymaktadır. Tarım üretiminin ve verimliliğinin düşüşü, yüksek oranda işsizlik, düşük kalitede sosyal hizmet gibi problemlerin çözümü için zengin doğal kaynakların verimli yönetimi gerekmektedir.

Ekonomik zorluklar, çok sayıdaki etnik kimlik yapısı, ülkedeki huzursuzlukların gösterilere dönüşmesi ve bu gösterilere sert polis müdahalesi, ülkeyi çatışmalara sürüklemiştir. Ülkenin siyasi istikrarı, bölgesel güvensizlik ve kırılganlıklar nedeniyle daha da tehdit altına girmektedir (Young, 1996: 532). Hailemariam Desalegn başkanlığındaki hükümetin, ekonomik reformlar ve yoksulluğun azaltılmasını nispeten iyi kavrayabilen, deneyimli ve politik açıdan güçlü bir yönetim sergilediği düşünülmektedir (AFDG, 2015: 1,2).

Etiyopya komşu ülkelerden (Somali, Sudan, Güney Sudan ve Eritre) yaklaşık 825.000 mülteciye ev sahipliği yapmaktadır. Etiyopya, bölgesel işbirliği yolunda birçok girişime katılımı ile Afrika Boynuzunda önemli bir siyasi rol oynamaktadır. Etiyopya şu anda Güney Sudan Çatışmasında önemli bir arabuluculuk rolü oynayan Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesinin (IGAD) başkanlığını yürütmektedir (AFDG, 2015: 6). Aynı zamanda, Somali'de çatışma sonrası yeniden yapılandırma çabaları ve genel terörle mücadele girişimleriyle aktif olarak ilgilenmektedir. Etiyopya hükümeti, ülkenin güvenliği için bölgesel ve yerel istikrarsızlık kaynakları ile mücadeleyi sürdürmektedir.

Etiyopya'da su temini, kalitesiz ve yetersiz niteliktedir (World Bank, 2006: 52-68). Bu nedenle, Etiyopya Gelişim ve Dönüşüm Planı II'nin (GTP II) temel amacı, tüm kırsal ve kentsel nüfusa güvenli su kaynaklarına yeterli ve sürdürülebilir erişimi sağlamaktır. Kırsal ve kentsel sağlık tesislerinin kurulması ve su temini planlarının sürdürülebilirliğinin sağlanması, GTP II'nin odak noktasıdır. Etiyopya hükümeti son on yılda altyapıya önemli yatırımlar yapmıştır (AFDG, 2015: 9,10). Bunlar arasında enerji sektöründeki en büyük yatırım Büyük Rönesans Barajıdır. Enerji sektöründeki yatırımlarla Etiyopya, hem yeşil büyüme hedeflerine ulaşmakta yol kat etmekte hem de elektrik ihracatı yapabilmektedir.

B. Mısır'ın Siyasi Konumu

Mısır'ın coğrafi konumu, ülkeye Afrika ile Orta Doğu ülkeleri arasında bir geçiş kapısı olma fırsatı vermektedir. Diğer bir ifadeyle, Mısır, iki kıta arasında (Afrika ve Asya) bir kara köprüsü ve iki temel deniz yollarını (Akdeniz ile Hint Okyanusu) birbirine bağlayan bir hat olarak stratejik bir konumu oluşturmaktadır. Süveyş Kanalı, petrol sevkiyatı açısından temel güzergâhı oluşturmaktadır. Afrika, Arap, İslam ve diğer kalkınmakta olan ülkelerin liderliğini yapan Mısır, Arap-İsrail sorununda, savaşa başvurmada veya barışın oluşturulmasında temel aktör olarak rol oynamıştır (Efegil, 2013:21). Mısır, bölgenin seçkin medeniyet merkezidir. Mısır, kalabalık bir nüfusa ve güçlü askeri yapıya sahiptir. Bu özelliklerinden ötürü, Mısır, bölgenin doğal lideri olarak ortaya çıkmaktadır. 97.553 milyon nüfusu ile Mısır (www.esa.un.gov, 22.11.2017), Arapça konuşan en kalabalık ülkedir. Arap dünyası için geçmişte olduğu gibi bugün de önemli politik veya askeri rol oynamaktadır. Arap Birliği'nin merkezi Kahire'de yer almaktadır.

1517 -1914 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğunun idaresinde olan Mısır, 1798' de Fransızlar tarafından, 1882'de İngilizler tarafından işgal edilmiştir. 1922'de bağımsızlığını ilan etse de 1952 yılına kadar İngiliz egemenliği devam etmiştir. 1953'de Cumhuriyetin ilanından bu yana Mısır'a Cemal Abdel Nasır (1954-1970), Enver Sedat (1970-1981), Hüsnü Mübarek (1981-2011), Muhammet Mursi (2012-2013) ve Abdülfettah-el Sisi (2013'ten bugüne) Cumhurbaşkanlığını sürdürmüştür (www.mfa.gov.tr, 17.12.2016) Nasır,yüzünü doğu bloku ülkelere çevirmiş ve dışa kapalı bir ekonomi politikası izlemiştir. Nasır'ın dönemi boyunca Mısır, diğer Arap ülkeleri ile birlikte İsrail'e karşı savaşmıştır. Enver Sedat Mısır'ın ekonomik, siyasal ve diplomatik ilişkilerinde büyük değişiklik yaparak yabancı sermayenin ülkeye girişini sağlamıştır. Bu dönemde İsrail ile Camp David Anlaşması imzalanmış ve İsrail Mısır'daki işgal ettiği topraklardan çekilmiştir. Hüsnü Mübarek de ana hatlarıyla Enver Sedat'ın politikalarını sürdürmüştür (Sharp, 2017:1). Cumhuriyetin ilanından itibaren halk iradesinin tesisi yolunda önemli yol kateden Mısır'da halk iradesiyle iktidara gelen Muhammed Mursi, 3 Temmuz 2013 tarihindeki askeri darbeye indirilmiştir. Özellikle 2012'den bu yana Mısır'da siyasi bölünmeler artmıştır ve darbeye birlikte Mısır demokrasiden uzaklaşmıştır.

Sisi'nin cumhurbaşkanlığı önemli bir dönemi yaşamaktadır. Bir yandan Mısır iç huzursuzlukları devam ederken, kamu harcamalarını kısarak halkın hoşuna gitmeyecek ekonomik politikalar izlemektedir. Bölgedeki çatışmalar da Sisi yönetimini zorlamaktadır. Sisi yönetimi Mısır'ın siyasi bölünmeleri ve ekonomik problemleri ile sert müdahalelerle başetmeye çalışmaktadır. Başkan Sisi, ABD, Rusya, Fransa ve Arap Körfez ülkelerin arasında daha dengeli bir dış politika benimsemeye çalışmıştır (Aly ve Monem, 2014:1). Bununla birlikte, milliyetçi Mısır'ın genellikle dışa bağımlı politikası, Suriye ile çatışmaları

Atatürk
Üniversitesi

arttırmıştır. Buna rağmen Sisi, Arap ülkelerinin güvenliğine yönelik politikalar yapacağını taahhüt etmiştir (Sharp, 2017:5).

2011'de Arap dünyasına yayılan üç haftalık süren protestolar, sonuçta eski cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in istifasına yol açmıştır. Mısır'daki iç karışıklıklar Mursi'nin seçimle iktidara geçmesiyle son bulmamıştır. Ardından 2013 darbesinin gerçekleşmesi Mısır'ın iç politikada da dış politika da zor dönemlerden geçtiğinin göstergesidir. Darbe sonrası dış politikadan ziyade iç politikaya yönelen Sisi, dış politikada güçsüz hale gelmiştir (Özkan, 2014: 63).

Mısır'ın stratejik coğrafi konumu dış politikasını önemli hale getirmiştir. Stratejik nitelikteki alanların aynı zamanda uluslararası alanlar olması nedeniyle, Mısır politika üretirken çok yönlü planlamalar yapmak zorunda kalmaktadır (Swain, 1997: 676) Kızıldeniz'e kıyıdaş olması, Afrika ile Arap ülkeleri arasındaki konumu ve Nil nehrine bağımlılığı Mısır'ın kaderini etkilemektedir.

Ulusal politikalarla uluslararası alanların kesiştiği ilk alan Kızıldeniz'dir. Uluslararası su yolu ve merkezi olarak Kızıldeniz büyük güçlerin gözlerini çekemedikleri bir bölgedir. Ayrıca Kızıldeniz'in stratejik ve coğrafi konumu bölgede Arap-Afrika işbirliği gereğini doğurmuştur. Mısır Kızıldeniz'deki uzun kıyı şeridi nedeniyle, bu ilişkiler ağında merkez olma görevini üstlenmiştir. İkinci husus, Nil havzasının aşağı kıyıdaş devleti olarak Mısır'ın, tatlı su ihtiyacının tamamını Nil'den karşılamasıdır. Bu yüzden, havza devletlerinin -özellikle Etiyopya'nın- su politikaları ve uygulamaları, Mısır'ın su kaynaklarını doğrudan etkilemektedir. Bu yüzden Nil üzerindeki herhangi bir değişiklik Mısır'ın güvenlik konusu haline dönüşebilmektedir. Bunun sonucunda Mısır, suyun ülkeye akışında sürekliliği sağlamak için bölgede lider konumunu sürdürmek istemektedir (Brunnee ve Toope 2002: 148). Üçüncü olarak da Afrika'nın yoğun çatışmaların yaşandığı bir bölge olması Mısır'ı da etkilemektedir.

C. Mısır ve Etiyopya'nın Nil Politikası

Nil Nehri, Mısır'daki yaşamın ana kaynağıdır. Nehir yüzyıllar boyu Mısır halkının hayatını, alışkanlıklarını ve kültürünü şekillendirmiştir. Ülke toplam su kaynaklarının %94'ünü Nil'den karşılamaktadır ve Mısır nüfusunun %85'i Nil Havzasında yaşamaktadır. Bununla birlikte Mısır uygarlığını şekillendiren ve yaşam kaynağı olan Nil sularının kesilmesi, Mısır ulusal güvenliğine yönelik en büyük stratejik tehditlerden birini oluşturur. Çünkü Mısır'ın bu hayati kaynağı ülke sınırlarının ötesinden gelmektedir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Nil suyunun Mısır için önemi küçümsenemez niteliktedir.

Nil Havzasındaki ülkelerde yaşanan nüfus artışı, tarıma bağlı ekonomi ve iklim değişiklikleri su kaynaklarına yönelik dağıtım ve yatırım problemlerini ortaya çıkarmaktadır (www.mfa.gov.tr, 17.12.2016) Nehirde su akışını kontrol edebilen dev barajların kurulması suyun etkin kullanımı ve tahsisi için önemli bir seçenektir. Dünya Barajlar Komisyonu (The World Commission On Dams) 2000 yılında yayımladığı raporunda, barajların, su ve gıda güvenliği için etkili bir çözüm olarak düşünülebileceğini ifade ederken, dev barajların yapımı aşamasında çevreye ve iklime önemli zararlar verdiğini, ayrıca birçok insanın göç

etmesine neden olduğunu belirtilmektedir (www.internationalrivers.org, 18.08.2017). Bununla birlikte barajlar havza ülkelerini birbirlerine yaklaştıracak etkiye sahiptir. Bunun yanısıra havza devletlerini birbirlerine yaklaştırmaya da zorlamaktadır. Fakat havza devletlerinin iç istikrarsızlıkları ülke çıkarlarını zedelemekte ve dış güçler tarafından baskı altında tutulmalarına fırsat yaratmaktadır. Çeşitli sebeplerle ortaya çıkan suya olan talebin artışı da, havza devletlerinin her birini kendi payını arttırma çabasına sürüklemektedir.

Mısır ulusal çıkarlarının, Nil kaynakları bölgesi ile yakından ilişkili olduğu açıkça görülmektedir. Nil Nehri'nden gelen suya bağımlılık, suyun akışına yönelik herhangi bir uygulamanın Mısır güvenliğini ciddi bir şekilde tehdit edebileceği anlamına gelmektedir. Bu nedenle Mısır su politikalarında uluslararası boyut, çok önemlidir (Rahman, 2013: 36). Mısır'ın su kaynakları çoğunlukla sınırlarının ötesinden gelmektedir. Havza devletleri ile kurulan diplomatik ilişkiler Mısır'ın kaynaklarını etkilemektedir. Mısır'ın hayatta kalması nehir sularından azami fayda oluşturacak sürdürülebilir projelerle suyun devamlılığına bağlıdır. Zaten tarih boyunca Mısır'ın yaşamsal çıkarlarının güvence altına alınması, Nil sularını kontrol edebilmesine bağlanmıştır.

Mısır için Nil sularının yaşamları için vazgeçilemeyecek bir kaynak olması nedeniyle, Mısırlı politikacılar yukarı havza devletlerindeki ekonomik ve siyasal gelişmelerle yakından ilgilenmişlerdir. Nil Nehri tarih boyunca Mısır dış politikasını şekillendiren önemli bir unsur olmuştur (Brunnee ve Toope 2002: 148). Mısır tarih boyunca, elinden gelen her türlü yolla, kendisine doğru su akışını sağlamıştır. Mısır ulusal çıkarların korunması, Nil sularının kontrol altında tutulması ve bölge devletleri üzerinde etkili olmak niyetiyle işbirliği yolunu tercih etmiştir. Sonuç olarak; Mısır'ın, büyük güçlerin desteği ve tarihsel avantajlarla, işbirliği yolunda attığı adımların arkasında, egemenliğini sürdürme isteğinin yattığı söylenebilir.

Mısır'ın su politikası 1914'den bu yana sömürge gücü olan İngiltere tarafından belirlenmiştir. Sömürge dönemi boyunca İngiltere ve taraflar arasında imzalanan uluslararası sözleşmeler, bağımsızlık sonrası dönemde Mısır tarafından devralınmıştır. 1922-1952 arasında Mısır, Nil sularının akışını garanti altına almak için Sudan ile yakın ilişkiler kurmuştur. İngiltere'nin temellerini attığı Sudan'ı kontrol altında tutma siyaseti, Nil'i kontrol etmenin yolu olarak görülmüştür. Buna karşın Sudan 2015'ten bu yana baraj yapımını destekleyen bir tutum sergilemektedir. Mısır, 1952'den sonra da, Nil suyunun kontrolünü, ekonomik, siyasi ve güvenlik çıkarlarının korunması için siyasetin merkezinde tutmaya devam etmiştir (McCafrey, 2001:131). Mısır'da politika yapıcılar değişse de Nil politikasının değişmediği söylenebilir.

Nil sularının tahsisi sorununu çözmek üzere yürütülen süreç boyunca uluslararası konferanslarda, araştırma merkezlerinde, üniversitelerde, bölgesel politika belirleme ajanslarında ve entelektüel ve finansal güç kurumlarında Etiyopya, daha az ve orantısız bir şekilde temsil edilmiştir (Zeitoun ve Warner, 2006: 454). Bununla birlikte Nil Nehir Havzası Girişimi (NBI) "tek taraflı ulusal

gündemlerden ziyade işbirliğini içeren ulusal gündeme geçme ve ortak bir antlaşma gündemine yaklaşma" potansiyeline sahip bir çerçeve geliştirmiştir (Sadoff, ve Grey, 2005: 426). Bu girişim, müzakerelere taraf olanların işbirliğinde ulaşılacakları en geniş olası yararlar üzerinde yoğunlaşmalarını sağlamıştı. NBI, su çatışmalarının çözülmesi için fayda paylaşımı kavramının hayata geçirildiği bir model olarak değerlendirilmektedir (Sadoff, ve Grey, 2005: 421). Bu nedenle, sadece su haklarının tahsis edilmesi konusuna odaklanılmayacak, taraflar işbirliğinden çıkan faydaların paylaşımını da göreceklerdir.

Etiyopya uzun süredir Mısır'ın Nil Havzası ülkeleri toplantılarına hâkimiyetinden rahatsızdı, bu nedenle de Nil'le ilgili antlaşmalara dâhil olmamış ve haklarının açıkça tanınmasını istemiştir. Etiyopya özellikle de önceden bildirim kavramını egemenliğine hakaret olarak görmekteydi. Önceden bildirim kuralı değişiklik halinde birbirlerine danışmalarını zorunlu kılmaktadır (Paisley vd., 2013: 64).

Nil sularının büyük bir kısmından faydalanamayan bir yukarı kıyıdaş olarak Etiyopya, su kullanımından önce Sudan ve Mısır gibi ülkelere bildirmek ve danışmak zorunda kalma durumunu kabul etmemektedir. Çünkü Mısır planladığı hiçbir proje hakkında Etiyopya'ya bilgi vermemiştir (Sadoff, ve Grey, 2005).

NBI süreci boyunca Etiyopya'nın önceden bildirimin uluslararası hukukun köklü, temel bir ilkesi olduğunu anlaması ve sürecin kısmen de olsa ülkeye saygınlık kazandırması, Etiyopya'nın önceden bildirimi kabul etmesine yol açtı. Mısır ve Sudan ise hala ulusal güvenliklerini Nil'in mevcut akış düzeyinin değişmemesi ile garanti altına alacağını düşünmekteydi. NBI, bir güvenlik meselesi olarak suya yaklaşımın anlaşmaya varma noktasında en büyük engel olduğunu kanıtlamıştır (Rahman, 2013: 37).

NBI, Nil uyumsuzluklarının çözümünde çok ciddi adımlar atsa da başarılı sonuçlara erişildiği söylenemez. Bunun sebeplerinden biri; NBI'nın yukarı ve aşağı doğru kıyıdaşlar arasında farklılık gösteren hak ve yükümlülüklerle ilgili seçenekler üzerinde temel ayrımlara gitmemesidir. Bir diğeri ise; Nil çiftçilerinin suyu verimsiz kullanımları hakkında nispeten az şey yapılmasıdır. Süreç, "su güvenliği" kavramını hukuksal olarak anlamlı hale dönüştürmede kısmen başarılı olsa da bu sorunu çözmek üzere sadece başlangıç adımı olarak nitelendirilebilir. Bu nedenle NBI müzakere süreci yeterince kapsayıcı olmamıştır. Çok az paydaşın müzakerelere katılmasına izin verilmiş ve halkın katılımı için ise fırsat tanınmamıştır (Paisley vd., 2013: 68).

Nil üzerinde anlaşmaya varılmasını zorlaştıran bir diğeri önemli mesele Sudan, Güney Sudan ve Mısır'ın son derece güçlü bir siyasi kargaşa yaşıyor olmasıdır. Bu ülkelerin Nil üzerinde tekrar odaklanabilecek duruma gelip gelmeyecekleri veya eski hegemonya taleplerine devam edip etmeyecekleri, var olan siyasi belirsizliğin istikrara ulaşmasıyla netleşecektir.

Mısır'da meydana gelen darbeden sonra Afrika Birliği'nin Mısır'ın üyeliğini askıya alması ile Mısır, Mursi döneminde Nil Nehri üzerinde Etiyopya ile devam eden siyasal etkinliğinde kayba uğramıştır. Etiyopya bu durumu kullanarak Mısır'la olan Nil Havzası mücadelesinde güç kazanmıştır. Mısır dış politikasının askeri rejimle birlikte iç politik verilerle şekillenmesi, Mısır'ın Nil üzerinde de zayıflamasına yol açmıştır (Özkan, 2014: 63).

Bu sürecin başarısızlığının bir diğer göstergesi de Mısır'a ulaşan Nil sularının çoğunun kaynağı olan Etiyopya'nın, Afrika'nın en büyük barajını inşa ediyor olmasıdır. Sudan ile Etiyopya sınırından 20 kilometre uzakta bulunan Mavi Nil'de yer alan Büyük Rönesans Barajı, Nil sularının mülkiyetine ilişkin tartışmalara bir yenisini daha eklemektedir. Bu baraj Çin desteğiyle planlanan ve gerçekleşen projelerden sadece bir tanesidir. AB ve ABD'nin geçmişte kurmuş olduğu ilişkilerin sonucu olarak Afrikalı zihinlerde kötü anılar birikmiş olması ve demokrasi inşası adı altında yaptırımlarının iç işlerine müdahale olarak yorumlanması; Afrika ülkelerini Çin'e yaklaştırmıştır. Çin için Afrika, yüksek kar sağlayacağı bir bölgedir ve buradan sağlayacağı güç dünyadaki hem diplomatik hem de ekonomik konumunu belirleyecektir. Çin maddi yardımlar ile Afrika ülkelerinin de Nil havzasının da geleceğini etkileyecektir. Çin ve Afrika arasındaki bu işbirliğinin dünya dengelerini yakın zamanda değişime zorlayacağı da düşünülmektedir (Alpay, 2009: 16).

Nehir ülkelerinden birinin suların kullanımıyla ilgili herhangi bir planı, bir başka ülke tarafından ulusal çıkarlarının tehlikesi olarak algılanmaktadır (Hultin, 1995: 38). Bu nedenle havza genelinde bir düzenlemeye acil olarak ihtiyaç duyulmaktadır. Etiyopya yaylalarında bir dizi baraj inşa edilmesi bu alanlardaki çiftçilere sadece daha fazla sulama sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda su depolarını da artırarak, Sudan'ın ve Mısır'ın yararlanacağı Nil akışını azaltacaktır. Bununla birlikte, bu üç devletin işbirliği olmadan, tüm nehir sisteminin tam potansiyelle ve etkin kullanımı mümkün olmayacaktır. Artık kısmi veya tek yanlı politika çabalarının yerine, 2030 yılında yaklaşık 650 milyon insanı etkileyeceği tahmin edilen, Nil Nehri havzasının tamamını kapsayan bir yönetim rejimi geliştirme çabalarını artırmak gerekmektedir (Bekele vd., 2012: 24). Su tahsisinin her alanında başarılı işbirliğine ulaşabilmesi için ise devletlerin siyasi istekleri ve söz konusu bölgede siyasal istikrarın varlığı önemlidir.

V. Nil Sularının Hakça ve Makul Kullanımı Bağlamında Büyük Rönesans Barajı

Büyük ölçekli barajlar, politik, sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel sistemlere ilişkin maliyetler ve avantajlar içermektedir. Dünyada artan su ve elektrik talebini karşılamak için çoğu 20. yüzyılda inşa edilmiş 45.000'den fazla baraj mevcuttur (www.fao.org, 22.10.2017). Barajlar, ekonomik ve sosyal sistemleri değiştirmekle kalmayıp iklim değişikliğine de sebep olarak, bilinmeyen zorluklarla dolu etkilere sahiptir. Barajlar ulusal modernite, güç ve kimliğin siyasi simgeleri de olabilir (Veilleux, 2013: 1).

Sınırtaşan Sulardaki Yönetim Zorluğu Bağlamında Etiyopya-Mısır İlişkisi ve Büyük Rönesans Barajı

Şekil 2: Nil Nehri Havzasındaki Barajlar

Kaynak: (water.ox.ac.uk, 25.12.2017)

Bununla birlikte Büyük Rönesans Barajı, Nil deltasındaki ilk baraj değildir (Şekil 2). Nil Havzası ülkelerinde nüfus artışı ve gıda güvenliği ihtiyacı, Nil üzerindeki baraj yatırımlarını arttırmıştır. Mavi Nil üzerinde barajların inşa edilmesinin nehir akışını kontrol edeceği, daha düşük buharlaşma hızlarına sahip alanlarda depolamayı hareket ettirerek su kayıplarını azaltabileceği öne sürülmektedir (Tawfik, 2016: 574). Barajların faydaları da maliyetleri de sadece bulunduğu ülkeyle sınırlı kalmamaktadır. İnşa edilen her barajın, Nil su kaynaklarının kullanımına ilişkin çatışmaları çözme potansiyeline sahip olduğu ve aşağı kıyıdaşlara ucuz enerji sağlayacağı söylenebilir.

Etiyopya Hükümeti 2011'de, Sudan sınırının yaklaşık 20 km yakınındaki, Mavi Nil'de Büyük Rönesans Barajını inşa etmeyi planladığını açıklamıştır. Bu projenin sahibi Etiyopya Elektrik Gücü Korporasyonu (EEPCO), projenin inşasını ise Salini Costruttori adında bir İtalyan şirketi üstlendi. Yaklaşık 5 milyar ABD Doları değerindeki projenin finansmanını Dünya Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, Çin İthalat-İhracat Bankası ve Afrika Gelişim Bankası sağlamaktadır (www.water-technology.net, 12.11.2016). Haziran 2017'de tamamlanması beklenmekteydi, fakat Kasım 2017 itibarıyla inşaatın %60'ı tamamlanmıştır. Baraj inşaatı devam ederken, barajın dolumu, yönetimi, sosyal ve çevresel etkileri üzerinde tam uzlaşa sağlanamamıştır. 11 Eylül 2017'de başlayan ve 1 Ekim 2018'de sona erecek olan yıl boyunca elektrik enerjisi üretmeye başlayacağı belirtilmektedir (www.telegraph.co.uk, 07.12.2017). Bu projenin 5.000 mw'tan fazla elektrik üretmesi planlanmaktadır.

Proje, Etiyopya Hükümetinin hidroelektrik güç kapasitesini genişletme planının bir parçasıdır. Ancak bu plan birçok teknik ve mali problemlerle ve aşağı kıyıdaşlarla, özellikle Mısır'la, çatışma ihtimali ile karşı karşıyadır. Çünkü Mısır ve Sudan, yerli tüketim, tarım, sanayi, enerji üretimi ve ulusal ekonomileri için Nil Nehri su kaynaklarına bağımlıdır. Bu bağlamda, barajın yapılacağına duyurusu bir sürprizden ziyade, Mısır ve diğer kıyıdaşlar arasındaki uzun süredir devam eden, güç ve coğrafi asimetrilere kaynaklanan yapısal çatışmaların bir parçasıdır (Cascao, 2009: 254). Bu bağlamda Sudan inşa edilen barajın aşağı kıyıdaşlar için bir felakete yol açmayacağını değerlendirerek, barajın yapımına taraftar olmuştur.

Tüm karşı çıkmalara rağmen, Etiyopya bu konuda net bir tavır sergilemektedir. Etiyopya yaylalarının yağışlarıyla beslenen Mavi Nil üzerindeki bu baraj, bol miktarda su kaynağı ve hidroelektrik potansiyeline sahip olduğundan, Afrika'nın su kulesi olarak tanımlanabilir. Zira nüfusunun % 83'ü elektrikten yoksun olan Etiyopya için bu baraj hayati bir öneme sahiptir (Block ve Strzepek, 2010: 157).

Etiyopya Hükümeti, kendi halkına elektrik tedarik etmenin yanı sıra, barajın komşu ülkelere ihracat için enerji üreteceğini savunmaktadır. Baraj devreye girdiğinde Etiyopya'nın elektrik ihracatının muazzam bir biçimde artması beklenmektedir (World Bank, 2006). Ekonomik araştırmalar hidroelektrik kapasitesinin genişlemesinin yararlı olacağını göstermiş olmasına rağmen, bölgede birçok belirsizliğin varlığı şüpheye yol açmaktadır (Block ve Strzepek, 2010: 166). Nil üzerindeki su yönetimi, yüksek değişkenlik ve iklim değişikliği nedeniyle karmaşıktır. Havzadaki iklim değişikliğinin etkileri konusunda büyük bir belirsizlik mevcuttur ve su kaynaklarının geliştirilmesinin olası etkileri konusunda çok az sistematik çalışma yapılmıştır (McCaffrey, 2001: 2).

Etiyopya'da ayrıca su depolama tesisleri bulunmamaktadır ve bu yüzden “hidrolojisi rehin” olarak tanımlanmıştır. Dünya Bankası, çok amaçlı su alt yapısına yapılan yatırımın artmasının Etiyopya'da uzun vadeli ekonomik büyümeyi teşvik edeceğini açıklamıştır. Barajdan sonra Etiyopya'nın, elektrik ihracatından yılda 1 milyar dolar kazanabileceği ve Afrika'daki en büyük elektrik ihracatçısı olabileceği tahmin edilmektedir. Bu tür çok amaçlı altyapı, hem kuraklıkların hem de sellerin etkilerini hafifletebilecek hidroelektrik üretim tesisleri, sulama sistemleri ve depolama kapasitelerini içermezse verimli bir yatırım olarak sonuç vermeyecektir. Etiyopya bu projenin ekonomi üzerindeki etkisini yönetmek için, çok amaçlı altyapı fırsatlarını mutlaka kullanmalıdır. Dünya Bankası raporunda çok amaçlı barajların geliştirilmesi halinde gelişim için gereken sinerjiyi yakalayacağını belirtmiştir (World Bank, 2006: 52-68).

Tüm kıyıdaş ülkeleri, ihtiyaç duydukları Nil suyunu, özellikle mevcut olanın çoğunu tüketen tarım sektöründe, en aza indirmeye çalışmalıdır. Bunun için Tony Allan “sanal su” (*Virtual Water*) alternatifini sunar; suyun ticaretinin doğrudan değil, ürünler ile dolaylı yoldan da yapılabileceğini ve sınırlı su

kaynaklarına sahip ülkelerin sanal su ihracı sayesinde kaynaklarını daha verimli alanlara tahsis edebilecekleri iddia eder. Böylece suyun kıt olduğu, ülkeler su girdisi yüksek ürünleri ithal ederek aslında sanal su ticareti yapmış olacaklardır (Allan ve Allan, 2001: 106-107). Fakat böyle bir yaklaşımın küresel ekonominin değişmeyen güçlerini mi, yoksa bölge insanını mı destekleyen bir yaklaşım olduğu konusu tartışılmalıdır.

Mısır tamamen uluslararası bir nehir sistemine bağımlı olmaktan vazgeçip diğer kaynakları bulmak zorundadır. Diğer Arap ülkeleri gibi Mısır da deniz suyunun tuzdan arındırılması için tesisler kurabilir. Bu yüksek maliyetli bir seçenek olsa da, su için savaşılabileceklerini ilan eden Mısır'a, savaştan daha az külfet getirecektir. Askeri hareket ihtimal dahilinde görülmemekle birlikte, baraj doldurulduktan sonra Büyük Rönesansa yönelik herhangi bir saldırı, Sudan'ı da ani ve büyük bir felakete sürükleyecektir (Whittington vd., 2014: 599). Zaten mevcut su savaşlarının su kıtlığından ziyade, su pazarına egemen olanlar ile özellikle mağdur olan kesimler arasında yaşandığı (Çolakoğlu, 2008: 53) düşünüldüğünde, Mısır'ın barajın inşasını savaş nedeni olarak göstermesi su kıtlığı yaşama ihtimalinden değil, hegemonyasını kaybetme ihtimalinden kaynaklanmaktadır.

Nil havzasının sularının geliştirmesi ve yönetimi, sürdürülebilir niteliktedir ve sorumlu büyümeyle de güçlü bir şekilde bağlantılıdır. Nil Havzasında, suyun tahsisi ve diğer hakların dağılımı konusunda bağlayıcı hukuki kurallar oluşturulmalıdır. Bu kurallar, ikna edici argümanları barındıran, kimliklerin ve meşruiyetin oluşturulmasına yardımcı olan ve ilgili tüm aktörleri içeren etkileşimli süreçlere dayanılarak oluşturulmalıdır (Brunner ve Toope, 2002: 111).

Büyük Rönesans Barajı kıyıdaş ülkelerin muhalefetine de neden olmuştur. Nil Nehri Havzası'nın on bir ülkesinin nüfusu ve ekonomileri büyüdükçe su kaynakları üzerindeki baskıları da artacaktır. Nil akışının % 86'sı Etiyopya kaynaklıdır ve özellikle Mısır ve Sudan, Etiyopya'dan gelen su akışına oldukça bağımlıdır. Mısır tarih boyunca elinde tuttuğu gücü kaybetmesinden endişe etmektedir. Etiyopya'nın büyük bir cesaretle aldığı baraj yapım kararı, Nil'in suları üzerinde nesiller boyu devam eden Mısır kontrolünün ortadan kalkmasına ve dünyanın fakir ülkelerinden birinin bölgesel bir hidroenerji merkezi haline gelmesine yardımcı olabilir.

VI. Sonuç

Küresel güçlerin sömürgecilik faaliyetleri ile başlayan Afrika ilgisi, zengin kaynaklara el koyma ve köleleştirme çalışmalarıyla devam etmiştir. Bugün Afrika'nın devraldığı en trajik miras büyük güçlerin açtığı yaralar ve yarattığı sömürülen Afrikalı kültürüdür. Ayrıca kıtadaki pek çok sorun uluslararası boyutlara sahiptir ve uluslararası unsurların faydalanma niyeti ile yaklaşımı Nil sularının paylaşılmasında anlaşmaya varma ihtimalini

azaltmaktadır. Oysaki Nil Havzası ülkeleri, kendi kendine yetebilme ve kıtlıkla baş edebilme gücünü elde edebilmek için, sürekli işbirliğini kurabilmelidir.

İki aşığı kıyıdaş olan Mısır'ın suların tahsisi konusundaki tavrı, var olan hayati çıkarlarını korumak için statükonun devamını sağlamaya yöneliktir. Bununla birlikte politik istikrar ve olumlu bir uluslararası imaj ile Etiyopya artık Mavi Nil ve diğer kolları geliştirmek için kaynakları seferber etme gücüne sahiptir. Eritralılarla ve Hartum'un Kahire'ye düşmanlığı düşünüldüğünde, Etiyopyalıların Mısır'dan gelen herhangi bir tehditten çok fazla endişe duymadığı söylenebilir.

Mısır'ın en büyük su kaynağı olan Nil Nehri, ülkenin yaşamında çok önemli bir rol oynamaktadır. Mısır, diğer havza ülkeleri ile karşılaştırıldığında Nil Nehri sularına bağımlılık bakımından ilk sırada yer almaktadır. Nil Nehri'nin yaşamsal değeri tarih boyunca değişmediğinden Mısır'ın Nil politikasının da değişmediği söylenebilir. Mısır için tehdit unsuru olabilen Nil, şimdiye kadar daha çok Mısır çıkarlarına hizmet etmiştir. Nil Nehri havzasında hala yürürlükte olan antlaşmaların yerine tüm kıyıdaşların, özellikle de Etiyopya'nın kabul edilebileceği düzenlemelere gidilmesi, istikrarı sağlayabilecektir.

Devletlerin nehir havzasında güce sahip olması, su kontrolünde etkili olması anlamına gelmektedir. Mısır Arap Baharı sonrasında yaşadığı politik istikrarsızlık nedeniyle Nil nehri üzerinde de güç kaybına uğramıştır. 2010 yılında sadece yukarı kıyıdaşlar tarafından imzalanan Nil Suları Çerçeve Anlaşması'nın, Mısır ve Sudan imzalamamış olsa bile, Nil suları üzerinde baraj inşaatını tamamlamak üzere olan Etiyopya için bir güç unsuru olduğu söylenebilir. Etiyopya tarafından hidroelektrik üretmek amacıyla inşa edilmeye başlanan Büyük Rönesans Barajı Mısır üzerindeki en ciddi tehdit olarak gösterilmektedir. Etiyopya 2 Nisan 2011'de başlattığı projenin inşasının 17 Haziran 2017'de tamamlanmasını öngörse de, Kasım 2017'de inşaatının % 60'ı tamamlanmıştır. Projenin maddi tutarının yaklaşık 5 milyar ABD doları olduğu belirtilirken, projede dış kaynak olarak sadece 1,7 milyar dolarlık Çin kredisinin bulunduğu kaydedilmektedir. Ayrıca elektrik üretim kapasitesi açısından Afrika'da 1'inci, dünyada 10'uncu sırada olacağı öngörülmektedir.

Rönesans Barajı da uluslararası düzeyde, ekonomik, politik ve sosyo-kültürel alanlarda insan güvenliğini geliştirme imkânına sahiptir. Nil havza ülkeleri havza çapında kalkınma planlarında işbirliği yaparsa bu mümkün olacaktır.

Eğer Etiyopya tek taraflı hareket etmeye devam eder ve havza ülkeleri birlikte çalışmazsa, ortak faydalar iyi anlaşılmayacak ve Rönesans Barajı çatışma kaynağı olmaya devam edecektir. Bununla birlikte tarih boyunca Mısır'ın çıkarlarını koruyan büyük güçlerin, bugün Mısır politikası üzerinde gücünü arttırmışken barajın inşasına karşı çıkmayışları ve Sisi'nin yumuşak söylemleri; barajın Etiyopya için mi Mısır için mi daha büyük fayda sağlayacağı konusunda şüphe uyandırmaktadır. Nil sularına erişimin kıyıdaş devletler tarafından egemen bir hak ve kalkınmanın ön şartı olarak görülüyor olması çatışmayı arttırmaktadır.

Oysaki uluslararası olarak paylaşılan nehirlerde, topluluklar ve sektörler arasında işbirliği, planlama ve fayda paylaşımı üzerinde durulması istikrar için hayati öneme sahiptir.

Tarih sınıraşan suların çatışmadan çok işbirliği ile sonuçlandığını göstermiştir. Çünkü sınıraşan sular her kıyıdaş devlet için ortak çıkarlar içermektedir. Sudan'ın Rönesans Barajının yapımına taraftar oluşu da bunun bir göstergesidir. Yukarı kıyıdaş ülkelerin coğrafyası hidroelektrik projelerine uygunken, aşağı kıyıdaşlar daha ziyade tarımsal üretim için elverişlidir. Tüm havza devletleri bu kaynaktan faydalarını sürdürmek üzere koruma eğilimindedirler.

Kıyıdaş ülkeler, iklim değişikliğine karşı savunmasızlıklarını azaltmak için su konusunda işbirliği yapmak zorundadır. Etiyopya'ya tek taraflı karar verme mekanizması yaratacak olan bu baraj, gelecekteki su güvenliği meselesinde, tüm kıyıdaşlar için verimli bir yol sağlayamayacaktır. Fakat bir aşağı kıyıdaş olan Mısır'ın tarihi hegemonyasından daha adil olduğu söylenebilir.

Binlerce yıllık Mısır-Etiyopya bölgesel rekabeti, esas olarak Nil anlaşmazlığı üzerine odaklanmıştır. Barajın tamamlanması durumunda karşılıklı fayda anlayışını ortaya çıkabilir. Bu durum ilişkide daha fazla işbirliği ve daha az rekabete dayanan yeni bir dönem başlatabilir ve yeni koşullarla devletler işbirliği yapmak zorunda kalabilirler. Tarihsel rekabetin durdurulması ile savaş ve güvensiz ortam Afrika'nın kaderi olmaktan çıkabilir.

Kaynaklar

- Adar, K. G., 2007, "The Interface Between National Interest and Regional Stability: The Nile River and the Riparian States African Sociological Review", *Revue Africaine de Sociologie*, Vol. 11, No. 1, pp. 4-9
- AFDG (African Development Bank Group), 2015, "Federal Democratic Republic of Ethiopia Country Strategy Paper 2016-2020" (Translated Document), Ethiopia EARC Department.
- Akçay, E., 2015, "Güvenlik Politikaları Ekseninde Afrika Birliği: Teori ve Pratik", *Bilge Strateji*, 7(12), 61-78
- Allan, J. A., & Allan, T., 2001, *The Middle East Water Question: Hydropolitics and the Global Economy*, 401s.e- kitap
- Alpay, Y., 2009, "Çin Afrika'da Ne Yapıyor", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 14. (3-18)
- Aly, S. And Monem, A., 2014. "Deciphering Abdel Fattah el-Sisi: President of Egypt's Third Republic", *Crown Center for Middle East Studies*, Massachusetts, 82.
- Belay, A., Semakula, H., Wambura, G., & Labohy, J., 2010, "SWOT analysis and challenges of Nile Basin Initiative: an integrated water resource management perspective", *Chinese Journal of Population, Resources and Environment*, 8.

- Berardo, R., & Gerlak, A. K., 2012, "Conflict and cooperation along international rivers: Crafting a model of institutional effectiveness", *Global Environmental Politics*, 12(1), 101-120.
- Block, P. and K. Strzepek, 2010, 'Economic Analysis of Large-Scale Upstream River Basin Development on the Blue Nile in Ethiopia Considering Transient Conditions, Climate Variability, and Climate Change', *Journal of Water Resources Planning and Management*, 136(2), pp. 156-166
- Bulto, T. S., 2008, "Between ambivalence and necessity in the Nile Basin: Occlusions on the path towards a basin-wide treaty", *Mizan Law Review*, 2(2), 201-228.
- Brunnee, J., ve Toope, S. J., 2002, "Changing Nile Basin Regime: Does Law Matter?", *Harvard International Law Journal*, 43, (105-159)
- Cascão, A. E., 2009, "Changing power relations in the Nile river basin: Unilateralism vs. cooperation?", *Water Alternatives*, 2(2), 245.
- Conca, K., Wu, F., & Mei, C., 2006, "Global regime formation or complex institution building? The principled content of international river agreements", *International Studies Quarterly*, 50(2), 263-285.
- Çamyamaç, A. 2016, "1997 Tarihli "Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Seyrüsefer-Dışı Kullanım Hukukuna İlişkin Sözleşme"nin Yürürlüğe Girişine Dair Kısa Bir Değerlendirme" *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 2, 2014, s. 1-44 (Basım Yılı: Şubat 2016)
- Çolakoglu, E. 2008, *Suya Erişim Bağlamında Su Güvenliği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), TC Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Kent ve Çevre) Anabilim Dalı, Ankara.
- Dinar, S., & Dinar, A., 2016, *International Water Scarcity and Variability: Managing Resource Use Across Political Boundaries*, Univ of California Press.
- Eckstein, G., 2009, "Water scarcity, conflict, and security in a climate change world: challenges and opportunities for international law and policy", *Wisconsin International Law Journal*, 27(3). (409-461)
- Efegil, E., 2013, "Mısır ve Ürdün'ün Dış Politikalarını Şekillendiren Unsurlar", *Otadoğu Analiz*, 5 (51).
- Gebreluel, G., 2014. "Ethiopia's Grand Renaissance Dam: ending Africa's oldest geopolitical rivalry?", *The Washington Quarterly*, 37(2), 25-37.
- Gleick, P. H., 1993, "Water and Conflict: Fresh Water Resources and International Security", *International Security*, 18(1), 79-112.
- Hearn, G. S., Henshaw, T. W., & Paisley, R. K., 2014, "Environmental Development" 11, 98-111
- Homer-Dixon, T. F., 1991, "On the threshold: environmental changes as causes of acute conflict", *International security*, 16(2), 76-116.

- Hultin, J., 1995, "The Nile: source of life, source of conflict". L. Ohlsson (ed.), *Hydropolitics: Conflicts of water as a development constraint*. Zed Books, London: 29–54.
- Jussim L., Ashmore R.D. ve Wilder D., 2001, "Social Identity and Intergroup Conflict: Introduction", *Social Identity and Intergroup Conflict*, New York: Oxford University Press.
- Keleş, R., Hamamcı, C. ve Çoban, A., 2015, Çevre Politikası, 8. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kılıç, S., 2013, "Sınıraşan Sulardan Faydalanmalara İlişkin Temel Yaklaşımlar", *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, 5(53).
- Maden, T. E., 2013, "Sınıraşan Su Havzalarında İşbirliği Sorunu", *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, 5(53).
- McCaffrey, S., 2001, *The Law of International Watercourses*, Oxford University Press, Oxford.
- McIntyre, O., 2010, "International Water Law: Concepts, Evolution and Development", *Transboundary Water Management: Principles and Practice*, Ed. Earle, A., Jägerskog, A. and Öjendal J., London.
- Mirumachi, N. and Warner, J. (2008) "Co-existing conflict and cooperation in transboundary waters", *The International Studies Association Annual Conference*, San Francisco, 2008.
- Nicol, A., & Cascão, A. E., 2011, "Against the flow—new power dynamics and upstream mobilisation in the Nile Basin", *Review of African Political Economy*, 38(128), 317-325.
- Özkan, M., 2014, "Mısır Dış Politikasının Tarihi Açmazları", *Ortadoğu Analiz*, 6(61).
- Paisley, R. K., & Henshaw, T. W., 2013, "Transboundary governance of the Nile River Basin: Past, present and future", *Environmental Development*, 7, 59-71.
- Rahman, M.A., 2012, "Water Security: Ethiopia–Egypt Transboundary Challenges over the Nile River Basin", *Journal of Asian and African Studies*, 48: 35-46.
- Sadoff, C. W., & Grey, D. (2002). "Beyond the river: The benefits of cooperation on international rivers", *Water Policy*, 4, 389–403.
- Sadoff, C. W., & Grey, D., 2005, "Cooperation on international rivers: A continuum for securing and sharing benefits", *Water International*, 30(4), 420-427.
- Sağsen, İ., 2013, "Nil Nehri Havzası ve Su-Hegemonyası", *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, 5(53). 41-49.
- Salman S.M.A, 2011, "The new state of South Sudan and the hydropolitics of the Nile Basin Water International", 36 (2) 154–166.
- Sharp, J.M., 2017, "Egypt: Background and U.S. Relations", Congressional Research Service, 7-5700 Report.

- Smith, J.M., 1996, "Nine Nations, One Nile, Population-Environment Dynamics: Ten Case Studies". *University of Michigan Eih* 575, Monograph, Fall Term.
- Swain, A. (1997). Ethiopia, the Sudan, and Egypt: The Nile River Dispute. *The Journal of Modern African Studies*, 35(04), 675-694.
- Tandoğan, M. ve Yücel, O.K., 2017, "Nil'in Paylaşılması Meselesi: Hidro-Diplomasi Bağlamında Mısır, Sudan ve Etiyopya Rekabeti", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 53. Sayı, 107-120.
- Veilleux, J. C., 2013, "The human security dimensions of dam development: the grand Ethiopian renaissance dam", *Global Dialogue* (Online), 15(2), 42.
- Whittington, D., Waterbury, J., & Jeuland, M., 2014, "The Grand Renaissance Dam and prospects for cooperation on the Eastern Nile". *Water Policy*, 16(4), 595-608.
- Wolf, A. T., Yoffe, S., & Giordano, M. (2003). International waters: Identifying basins at risk. *Water Policy*, 5(1), 29-60.
- Wolf, A. T., Natharius, J. A., Danielson, J. J., Ward, B. S., & Pender, J. K., 1999, "International river basins of the world. *International Journal of Water Resources Development*", 15(4), 387-427.
- World Bank, 2006, 'Ethiopia – Managing Water Resources to Maximize Sustainable Growth', World Bank.
- Young, J., 1996, "Ethnicity and power in Ethiopia", *Review of African Political Economy*, 23(70), 531-542.
- Zeitoun, M., & Warner, J., 2006, "Hydro-hegemony—a framework for analysis of trans-boundary water conflicts". *Water policy*, 8(5), 435-460.
- www.fao.org/nr/water/faonile/nbs/population2030.htm, 22.10.2017
- <http://misirbulteni.com/afrikada-nil-sularinin-paylasimi-sorunu>, 22.11.2017
- www.telegraph.co.uk/news/2017/10/02/death-nile-egypt-fearsethiopian-dam-will-cut-water-supply/, 15/08/2017
- https://www.internationalrivers.org/sites/default/files/attached-files/world_commission_on_dams_final_report.pdf. 18/08/2017
- <http://www.internationalwatersgovernance.com/nile-river-basin-initiative.html>. 21/10/2017
- <http://www.mfa.gov.tr/misir-siyasi-gorunumu.tr.mfa>. 17/12/2016.
- <http://www.mfa.gov.tr/etiopya-siyasi-gorunumu.tr.mfa>. 18/10/2017.
- <http://www.nilebasin.org/index.php/nbi/who-we-are>. 10/12/2016
- <http://nileis.nilebasin.org/content/water-resources-planning-and-management-project>. 10/12/2016
- http://www.unwater.org/downloads/UNW_TRANSBOUNDARY:3.
- [http://water.worldbank.org/publications/ethiopia-managing-water-resources-maximize-sustainable-growth-water-resources-assistance.\)](http://water.worldbank.org/publications/ethiopia-managing-water-resources-maximize-sustainable-growth-water-resources-assistance.) 27/10/2017.

*Sınırötesi Sulardaki Yönetim Zorluğu Bağlamında Etiyopya-Mısır İlişkisi ve
Büyük Rönesans Barajı*

<https://www.water.ox.ac.uk/filling-the-grand-ethiopian-rennaissance-dam-seeking-middle-ground-on-the-nile/25/12/2017>

<http://www.water-technology.net/projects/mubarak> 27/10/2017.

<http://www.water-technology.net/projects/grand-ethiopian-rennaissance-dam-africa/> 25/12/2017.

*Atatürk
Üniversitesi*